

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. ФРАНКА
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМЕНІ М. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

“круглого столу”

ГУМАНІТАРНА НАУКА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

(до 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка)

Львів, 29 листопада 2023 року

**Львів
Растр-7
2023**

УДК 7/9:378:061.2(477)

Г 94

Гуманітарна наука у вищій школі: матеріали “Круглого столу”,
Г 94 приуроченого до 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка /
[відповід. за вип. : проф. Гелей С. Д.]. – Львів : “Растр-7”, 2023. – 242 с.

ISBN 978-617-8296-81-0

У збірнику представлені виступи та доповіді, які оприлюднені на “круглому столі” “Гуманітарна наука у вищій школі” (приуроченому до 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка), який відбувся у Львівському торговельно-економічному університеті 29 листопада 2023 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, аспірантів, студентів, практичних працівників і широкий читацький загал.

УДК 7/9:378:061.2(477)

Організатори “круглого столу”: Наукове товариство імені Шевченка; Львівський торговельно-економічний університет; Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Організаційний комітет:

Голови організаційного комітету:

Винницький Михайло Іван – д-р філософії, заступник міністра освіти і науки України.

Паска Олег Володимирович – директор департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

Кушнір Роман Михайлович – д-р фіз.-мат. наук, проф., академік НАН України, директор Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. Підстригача НАН України, голова Наукового товариства імені Шевченка в Україні.

Куцик Петро Олексійович – д-р екон. наук, проф., ректор Львівського торговельно-економічного університету, голова економічної комісії НТШ.

Матеріали друкуються в авторському поданні. Організаційний комітет не несе відповідальності за достовірність інформації, поданої в рукописах.

© Колектив авторів, 2023

© Львівський торговельно-економічний університет, 2023

© Видавництво «Растр-7», 2023

ISBN 978-617-8296-81-0

Руслана Давидюк
д-р іст. наук, професор кафедри історії України,
Рівненський державний гуманітарний університет,
Володимир Старжець
канд. іст. наук, старший викладач
кафедри історії, теорії держави і права та філософії,
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-
гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Науково-дослідна діяльність (НДД) здобувачів вищої освіти, з одного боку, є одним із шляхів підвищення мотивації та ефективності навчальної діяльності, а з іншого, – органічною частиною й обов'язковою умовою успішної роботи закладів вищої освіти (ЗВО). Важливість цієї діяльності визначається тим, що означена інтелектуальна праця сприяє підвищенню рівня розумової активності студентів, становленню їх особистісної позиції, цілеспрямованості. Навички НДД, творчий підхід, оволодіння основами теорії, методології, технології наукового пізнання та їх використання в суспільній практиці дозволяють випускникам ЗВО достатньо швидко включитися у професійну діяльність, адаптуватися до сучасних вимог та потреб інформаційного суспільства, успішно реалізувати себе в освітній та науковій сфері¹.

У процесі НДД студентів велику роль відіграє формування певного стилю мислення – наукового. Його становлення відбувається не тільки як цілісне уявлення про існуючу дійсність, а й впливає на особистість студента, який усвідомлює науковий стиль мислення як важливу ключову компетентність. До елементів наукового стилю мислення можна віднести системність, динамізм, цілісність, концептуальність, проблемність, аргументованість, доказовість, інтуїтивність, логічність, рефлексивність, проєктованість і прогностичність².

НДД у ЗВО доцільно розглядати з двох сторін: як складову частину навчального процесу (підготовка курсових та кваліфікаційних (бакалаврських,

¹ Кобута С., Кобута Л. Науково-дослідницька робота студентів: навчальний посібник для студентів спеціальностей «Історія» і «Політологія». Івано-Франківськ: ПП Курилюк В. Д., 2008. С. 3.

² Тушева В. Теоретичні основи формування науково-дослідницької культури студентів в системі вищої педагогічної освіти. *Вища освіта України: теорет. і наук.-метод. часоп.* 2010. Вип. 38. Т. 1. С. 437.

магістерських досліджень); діяльність, що здійснюється поза навчальним процесом (робота у наукових товариствах, гуртках, секціях, проблемних групах; написання тез доповідей, статей; участь студентів у виконанні наукових проєктів кафедр та інше)³.

За формою організації розрізняють індивідуальну та групову НДД здобувачів вищої освіти. Під індивідуальною мається на увазі комплекс самостійних навчально-пізнавальних і творчо-дослідницьких дій, спрямованих на виконання індивідуальних науково-дослідницьких завдань, курсових та кваліфікаційних досліджень, що є обов'язковими для виконання, оскільки це входить до навчальних планів ЗВО, а також самостійної НДД, не передбаченої навчальним планом для обов'язкового вивчення. Зауважимо, що нині для успішного захисту магістерських робіт необхідними є апробація результатів студентського дослідження на конференціях різного рівня, круглих столах, семінарах та наявність власних публікацій (друкованих чи електронних) із означеної проблематики⁴. Групова НДД – це сукупність самостійних і групових навчально-пізнавальних і творчо-дослідницьких дій, спрямованих на реалізацію колективних науково-дослідницьких проєктів, які здійснюються на рівні проблемних гуртків і груп, що реалізується разом із викладачами науково-дослідної роботи кафедр.

Поширеною формою організації НДД у ЗВО є наукові секції, студії, бюро, центри. Загалом форми НДД залежать від специфіки конкретного ВНЗ і кафедри, а організація індивідуальної чи групової роботи студентів історичних спеціальностей, у межах чи поза межами навчального процесу, вимагає високих професійних та організаторських навичок у професорсько-викладацького складу.

Дослідницька діяльність передбачає високу здатність студентів до творчого науково-дослідного мислення. Ця здатність проявляється в тому, щоб, спираючись на сучасний рівень знань у суспільних науках, здобувати нові наукові знання й упроваджувати їх у практику. Від сучасної освіти вимагається не фрагментарне включення методів дослідницького навчання в освітню практику, а цілеспрямована робота з розвитку дослідницьких здібностей у здобувачів вищої освіти. У студентів має формуватися уявлення про дослідження не просто як про набір приватних когнітивних інструментів, що

³ Яремчук В. Основи науково-дослідної роботи студентів: навчальний посібник для студентів факультетів гуманітарного профілю. Острог: НУ «Острозька академія», 2012. С. 6.

⁴ Давидюк Р. Методика викладання історії у вищій школі: навчальний посібник. Рівне: РДГУ, 2018. С. 100.

дозволяють продуктивно вирішувати пізнавальні завдання, а як про стиль життя⁵.

Першим етапом, своєрідним вступом студента в наукову діяльність є реферативна робота. Як правило, реферат має науково-інформаційне призначення. При цьому важливо сформулювати тему реферату так, щоб вона, з одного боку, орієнтувала студента на вирішення пізнавальних завдань, а з іншого, – була б пов'язана з практикою, враховувала б його майбутню спеціальність. Трапляються випадки, коли студенти використовують можливості телекомунікаційних мереж для того, щоб не вчитися, і завантажують звідти готові реферати. Один із варіантів подолання такої ситуації: студентам надаються адреси колекції рефератів у мережі та пропонується зробити аналіз рефератів за конкретною тематикою. При цьому необхідно прочитати не менше 3-4 рефератів, виділити їх сильні та слабкі сторони, а також поставити оцінку кожному реферату, аргументуючи її. Інший варіант: складання бібліографічного списку. Студентам пропонується підготувати такий список за темою, використовуючи також адреси сайтів у мережі. При цьому пропонується провести ранжирування знайдених ресурсів за ступенем значущості та розкриття проблеми⁶.

Навички наукової праці, набуті майбутніми фахівцями у процесі написання рефератів, використовуються ними при підготовці доповідей для виступів на студентських наукових конференціях, для написання статей. На відміну від реферату, наукова доповідь повинна містити в собі результати самостійно проведених досліджень – спостережень, експериментів, вивчення суспільної думки, аналізу документів, а також власні узагальнення та висновки. Увагу студентів у ході підготовки доповіді необхідно спрямовувати на вирішення питань, які мають проблемний характер і вимагають наукового пошуку.

Наукова стаття вирізняється тим, що повинна мати певну композицію, автор мусить пояснити актуальність вибору тої чи іншої проблеми, ступінь її розробленості в науковій літературі, практичній діяльності; визначити мету публікації, викласти свої думки й обґрунтувати їх, підвести короткі підсумки. Для статті характерним є висвітлення конкретних питань із необхідним теоретичним осмисленням. Зміст і спосіб організації, а також стиль викладу студентом матеріалу повинні відповідати формі статті.

⁵ Попадич О. Дослідницьке навчання як засіб формування виробничих функцій майбутнього педагога вищої школи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. № 1. С. 224.

⁶ Малихін О. В., Павленко І. Г., Лаврентьева О. О., Матукова Г. І. *Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник*. Київ: КНТ, 2014. С. 162.

Важливим є також вміння студентами грамотно оформлювати список джерел та літератури відповідно до Держстандарту України, а також знати про різні стилі цитування джерел (APA, Chicago, Harvard). Переважно, викладачі ЗВО розробляють методичні рекомендації для підготовки кваліфікаційних наукових робіт, де визначають, який стиль цитування використовувати або дають можливість вибору з-поміж кількох альтернатив.

Володіння правилами бібліографічного оформлення джерел та літератури, способами цитування потрібне також для підготовки *курскових, бакалаврських, магістерських робіт. Кваліфікаційні навчально-дослідні роботи повинні ґрунтуватися на сучасній методології історичної науки, містити елементи наукової новизни та сприяти ефективному вирішенню досліджуваної проблеми. Вони* потребують від студентів уміння сформулювати тему, обирати методику дослідження, організувати і проводити його, здійснювати якісний і кількісний аналіз отриманих результатів, аргументувати свої висновки. Особливо високі вимоги ставляться до підготовки магістерських робіт. Здобувачі вищої освіти повинні вміти відбирати, аналізувати, верифікувати джерела; класифікувати літературу, застосовувати порівняльний аналіз поглядів на те чи інше питання. Якщо магістерська робота виконується у галузі «Середня освіта. Історія», то її потрібно вміти застосовувати у шкільному курсі історії згідно з навчальними програмами.

Позитивний результат будь-якої наукової роботи значною мірою залежить від правильної постановки та обґрунтування проблеми дослідження. У той же час практика свідчить, що доволі часто спостерігаються курсові, та й навіть дипломні роботи, в яких по суті не розглядається наукова проблема, а автори обмежуються лише переказом вже відомих теоретичних положень⁷.

У НДД студентів історичних спеціальностей важливою є системна пошукова праця, базована на опрацюванні відповідної джерельної бази, що дозволяє самостійно розкрити сутність історичних подій, явищ, процесів тощо. Можемо говорити про визначальність вмінь пошуку інформації та здатності до їх аналізу, обробки, глибокого критичного аналізу, порівняння і співставлення різних джерел, оформлення результатів дослідження. Позитивом є оволодіння низкою компетентностей, що лежать у площині дослідницького навчання ще зі старшої школи, як-от вміння: описувати історичні джерела; розрізняти факт і точку зору, виокремлювати джерела первинної і вторинної інформації; визначати причини різних інтерпретацій подій у джерелах; тлумачити

⁷ Михайличенко О. В. Методика викладання суспільних дисциплін у вищій школі: навчальний посібник. Суми: СумДПУ, 2009. С. 88.

джерелознавчі поняття; визначати ступінь достовірності інформації та цінність історичних джерел⁸. У старшій школі також вчать основам роботи з усними історичними джерелами. Цінним є також досвід індивідуальної пошуково-дослідницької роботи учнів у Малій академії наук (МАН) України, участь в олімпіадах, що активізує творчу активність і може бути розвинене у межах вищої школи⁹.

Головною проблемою в організації науково-дослідницької роботи здобувачів вищої освіти є диференційований рівень мотивації та готовності студентів до такого виду діяльності. Виділяють чотири рівні готовності студентів до науково-дослідницької діяльності: дуже низький рівень готовності, характерний для студентів, у яких основний мотив виконання наукової роботи необхідність отримати оцінку; низький рівень – відрізняє студентів, які проявляють певний інтерес до окремих питань, поверхнево усвідомлюють сутність проблеми, ініціатива в організації дослідницької роботи належить викладачеві; достатній рівень – передбачає наявність інтересу до наукової роботи, високого або середнього розвитку творчих можливостей, знання сутності науково-дослідницької діяльності, без самостійного виявлення всіх її характерних ознак; високий рівень готовності – передбачає потребу у науково-дослідницькій діяльності, високий рівень творчих можливостей, знання суті науково-дослідницької діяльності і вміння самостійно виявляти всі її характерні ознаки, володіння дослідницькими і загальнонауковими вміннями, знання основних форм і методів організації науково-дослідницької діяльності¹⁰.

Важливою проблемою дослідницької роботи студентів ЗВО сьогодні залишається рівень науковості курсових, бакалаврських, магістерських робіт. Часто у студентських роботах чітко не обґрунтовано визначення наукової новизни. Вчені виділяють три рівні наукової новизни досліджень: 1) перетворення відомих даних, докорінна їх зміна; 2) розширення, доповнення відомих даних; 3) уточнення, конкретизація відомих даних¹¹. Наукова новизна історичних досліджень полягає у введенні до наукового обігу нових джерел, які не використовувалися раніше. На жаль, часто у студентських дослідженнях вказується «вперше здійснено комплексне дослідження», що не відповідає

⁸ Баханов К. О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. Харків: Вид. група «Основа», 2005. С. 62-63.

⁹ Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. С. 35.

¹⁰ Вітвицька С. С. Готовність студентів до науково-дослідної діяльності як чинник формування творчої особистості. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: збірник наукових праць. Рівне, 2008. С. 170.

¹¹ Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ: Знання, 2004. С. 194.

реальності. Залишається актуальним правильне оформлення наукової роботи та списку використаних джерел, про що йшлося вище. На нашу думку, у сьогодишніх складних реаліях воєнного стану варто ширше використовувати проблематику краєзнавчого характеру, що дозволяє студентам працювати у місцевих архівах. Безсумнівно, полегшує дослідницьку роботу оцифрування значного пласту джерел і можливість із ними працювати дистанційно. Інформатизація суспільства, стрімкий розвиток технологій та вільний доступ до продуктів інтелектуальної власності спрощують процес пошуку та використання інформації. Паралельно з цими позитивними явищами поширеними є процеси недобросовісного запозичення, привласнення і використання чужих ідей та думок різними категоріями освітян, зокрема і студентами.

Впровадження сучасних стандартів в освіті неможливе без створення атмосфери академічної доброчесності у ЗВО, що передбачає розуміння всіма учасниками освітнього процесу сутності академічної доброчесності та необхідності дотримання її принципів. До академічного плагіату науково-дослідницької роботи здобувачів освіти відносимо, зокрема, плагіат фрагментів письмових робіт та повних текстів; відсутність належних посилань на авторів текстів; помилки цитування. Невипадково сьогодні всі випускні кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти мають пройти перевірку на предмет академічного плагіату. Отримання відповідного висновку після такої перевірки є перепусткою до публічного захисту в екзаменаційній комісії. Інструментами протидії порушень академічної доброчесності є також створення інформаційної бази у відкритому доступі, за допомогою якої здійснюється популяризація принципів академічної доброчесності та підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітньо-наукової діяльності у цих питаннях. Публічне прийняття принципів академічної доброчесності має стати прикладом позитивної зміни суспільної свідомості та важливим кроком до системного запровадження високих стандартів науково-дослідної діяльності в освітніх закладах України.

Таким чином, організація науково-дослідної діяльності здобувачів вищої освіти історичних спеціальностей є важливим чинником вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у закладі вищої освіти. Активне використання методів дослідницького навчання в освітньому процесі дає змогу реалізовувати особистісно орієнтований підхід, розширює обсяг професійних компетентностей студентів, сприяє формуванню ініціативності, розвиває творче мислення, спонукає до самостійних пошуків. Науково-дослідна діяльність здобувачів вищої освіти є важливою технологією формування критичного мислення, національної самосвідомості, активної життєвої позиції студентської молоді, формування її професійної компетентності.